

ли и закопали код гробља у Велеречи. Овај материјал је, касније, предат Чачанском одреду и Другој крајишкој бригади.<sup>337</sup>

Нешто касније, у ноћи између 12. и 13. септембра, 18 бораца Чачанског одреда извршило је напад на Таково, где је било седиште Првог равнорског корпуса. Четници су панично одступили у правцу Горњег Милановца. Партизани су запленили доста војног материјала. Ухваћен је један жандармеријски официр, који је сутрадан стрељан у Мајдану...

## У ОПЕРАЦИЈАМА ЗА КОНАЧНО ОСЛОБОЂЕЊЕ ЧАЧАНСКОГ КРАЈА

Врховни командант НОВ и ПОЈ Јосип Броз Тито, да би објединио дејства четири стратегијске групације (Први пролетерски корпус, Дванаести ударни корпус, Оперативна група дивизија, снаге Главног штаба НОВ и ПОЈ за Србију) у циљу што бржег и коначног ослобођења Србије и Београда, наредио је 28. августа генералу Пеку Дачевићу, команданту Оперативне групе дивизија:

„Предстоји повлачење Бугара из Србије. Може се очекивати остварење везе са Русима на нашим источним границама. Настаје деморализација код четника и недићаваца. Немци ће бити заузети на све стране. Брзо ће се развијати догађаји, што захтева ваш брз рад и маневар трупама. Крварење и губљење времена око неког утврђеног градића није рентабилно. За нас је важно добити позиције на терену, уколико шире — утолико боље. Сада је битно овладати стратегијском гредом Рудник—Суворор—Соколска планираа—Цер, из разлога: разбијање основних четничко-недићевских снага, брже надирање ка Шумадији и Београду и добијање сигурних ослонаца за наше трупе, стварање услова за нову мобилизацију, добијање војничког и политичког ефекта. Можда већ од сада треба тражити начин да се неке лаке ударне јединице убаце у шумадијску и београдску оперативну зону, ради развлачења непријатељских снага и стварања мобилизацијских центара. Груписање и задржавање јаких снага на Западној Морави опасно је и нерентабилно. Тај гркљан је важан за непријатеља и он ће га жестоко бранити.

Дакле, на сектору Рудник—Суворор—Повљен, у право време треба избити бар са три дивизије, па се постепено ширити ка истоку и западу, уводећи нове снаге које ће долазити с југа. Преласком к северу порушрги пругу и видети реакцију непријатеља. Лекић (Данило Лекић, командант 12. НОУ корпуса НОВЈ — прим. аутора) ће касније стићи и он ће поћи директно на свој сектор. Слажем се са вашим кретањем за гро снага. Остајемо при мишљењу да преко Западне Мораве, источно од Чачка, треба упутити према Руднику покретне и добро вођене бригаде, да би се непријатељ развукао на ширем простору. Наравно, ми вам остављамо одрешене руке да радите према вашој оцени ситуације, у духу ове наше директиве. На југу Балкана налази се још шест немачких дивизија“.<sup>338</sup>

У ноћи између 15. и 16. септембра Седамнаеста босанска дивизија прешла је Западну Мораву, претходно разбивши две чете Немаца у Овчарско-кабларској клисури, и избила у рејон Горњег Милановца. У Горњим Бранетићима је Пета крајишка дивизија успоставила контакт са Чачанским одредом, који је имао 50 бораца. У ноћи између 16. и 17. септембра Седамнаеста босанека НОУ дивизија, под командом пуковника Глигорија Глига Мандића, ослободила је Горњи Милановац, разбивши око 700 четника Драже Михаиловића и Не-

дишеве СДС, да би већ 19. септембра била упућена на сектор Љига, где се спојила са Првим пролетерским корпусом. Уствари, избијањем Оперативне групе дивизија на гребен Рудника, Венчаца и Букуље, Првог пролетерског корпуса у долину Колубаре и Дванаестог корпуса у долину Јадра, остварен је први део стратегијског плана Врховног штаба НОВЈ и Јосипа Броза Тита за ослобођење Србије. Тиме је у западној Србији и Шумадији груписано осам дивизија НОВЈ. Оне су, заједно са Другом шумадијском бригадом и постојећим одредима, за кратко време разбиле окупаторско-квислиншку власт и спречиле нову присилну мобилизацију коју су спроводили четници. Остаци разбијених четничких јединица повукли су се на Цер и Иверак, с намером да одатле онемогуће продор НОВЈ у Мачву и ка доњем току реке Дрине. Делови Српске државне страже (СДС) и Српског добровољачког корпуса повукли су се у неред у према Обреновцу и Београду. Немачке јединице морале су се ограничити само на држање главних упоришта на комуникацији Београд — Ниш. Због свега тога, Оперативној групи, Првом пролетерском и Дванаестом корпусу пружила се могућност за успешно дејство према Мачви и рекама Сави и Великој Морави. Али, осећала се и потреба за обједињавањем командовања над свим овим снагама, што је убрзо и остварено. Образована је главна стратегијска групација НОВ и ПОЈ — Прва армијска група под командом генерала Пека Дапчевића и политичког комесара пуковника Мијалка Тодоровића.

Започињале су операције за ослобођење Београда.

#### ОД ЧЕТА ДО БАТАЉОНА

У жеку ових борби, Окружни комитет КПЈ за Чачак обратио се прогласом народу чачанског и ужичког краја, у коме се, поред осталог, истиче:

„Браћо и сељаци!

Слобода је на прагу. Птшближио се самртни час свим заклетим непријатељима нашег народа. Немачко-фашистички разбојници и њихове верне слуге недићевци, љотићевци, дражиновци, усташе и други гуше се у самртном ропцу ...

Дошао је час обрачуна са поробљивачима нашег народа. Не чекајте и не оклевајте. Остављајте своје свакодневне ситне поелове и придружите се партизанским јединицама ..”<sup>339</sup>

Позив није остао без одјека.

Чачански одред постатао је све снажнија војна јединица. У селу Калиманићима 15. септембра образован је његов нови штаб. Политички комесар и вршилац д’ажности команданта био је Душан Радјичић Спењко, ђак и члан КПЈ из ЈБутовнице, а његов заменик Живорад Жика Ћосић, графички радник и члан КПЈ из Београда. Политички радник у штабу била је Живка Жижа Ђурић, домаћица и члан КПЈ из Невада, а интендант Милојко Трнавац, земљорадник и члан КПЈ из Бершића. Одред је тада имао две чете које су се суотрадан у Горњим Бранетићима сусреле са Петом крајишком дивизијом НОВЈ и пвдужиле према Горњем Милановцу, који је ослобођен 17. септембра. Командир Прве чете био је Слободан, чије презиме

није утврђено. Командир Друге чете био је Раденко Грковић, службеник из Невада, а комесар Владета Маринковић Кајинац, земљорадник и члан КПЈ из Горње Црнуће.

У Горњем Милановцу Чачански одред је снажно нарастао. За његовог команданта, 25. септембра, постављен је Адам Бабић — Живковић, земљорадник и члан КПЈ из Прељине, борац Друге пролетерске бригаде, за заменика команданта Живорад Жика Ћосић, а на дужност политичког комесара дотадашњи вршилац дужности команданта и комесар Душан Радојичић Срећко. Одред је, нешто касније, имао четири чете. Командир Прве чете (40 наоружаних и 60 бораца без оружја) био је Властимир Ђорђевић, командир Друге чете (40 наоружаних и 70 бораца без оружја) Раденко Грковић, службеник из Невада (дошао из Београда), командир Треће, која је образована 18. октобра и звала се ЈБубићко-трнавска, ЈБубиша Ђуровић, зидар из Соколића, а политички комесар Млађен Богићевић, пољопривредни техничар и члан КПЈ из Љубића, командир Четврте Милован Симовић, земљорадник и члан КПЈ из Дружетића, а политички комесар Вељко Бркић Миша, ученик графичке школе и члан КПЈ из Београда.

Пошто је распоређен на дужност мобилног официра у Команди подручја у Горњем Милановцу, Раденко Грковић је предао још 17. септембра дужност командира Друге чете Драгиши Јовановићу Кекерезу, земљораднику и члану КПЈ из Велеречи. Када је заменик команданта Чачанског одреда Живорад Ћосић распоређен за вршиоца дужности команданта подручја у Горњем Милановцу, на његово место постављен је Драгиша Јовановић Кекерез, који је команду Друге чете предао Драгану Ђировићу, ђаку-раднику и члану КПЈ из Велеречи. Командир Прве чете Властимир Ђорђевић предао је дужност, 18. октобра, Љубинку Павловићу Шили, земљораднику из Велеречи. Капетан БЈВ Живота Капетановић, који је, по долаеку из ратног заробљеништва, био командант Омладинске бригаде Првог четничког равнорског корпуса, предао се тада партизанима са својом јединицом, па је постављен за члана штаба Чачанског одреда.

По ослобођењу Горњег Милановца, из састава Чачанског одреда издвојено је око 80 бораца за попуну 17. НОУ дивизије, а 50 људи за новоформирану посадну чету у овом граду. Командир Посадне чете постао је Драгољуб Николић, земљорадник и члан КПЈ из Велеречи, а комесар Обрен Ђорђевић, ђак и члан КПЈ из Горње Црнуће.

Крајем септембра чете чачанског одреда учествовале су у борбама против непријатеља на сектору Прељина—Трепча, по таковском срезу и у Брђанској клисури. Нешто касније, у октобру, Чачански одред је једини држао положај у Брђанској клисури и у два наврата сузбио покушај продора непријатељских јединица према Горњем Милановцу. Истовремено, борбе су вођене против четника.

Од средине октобра Чачански одред био је доста снажан и кадровски попуњен. Имао је у свом саставу три чете, јаче него оне раније.

Штаб Одзезда: командант Адам Бабић — Живковић, земљорадник и члан КПЈ из Прељине, комесар Душан Радојичић Срећко, ђак и члан КПЈ из Љутовнице, заменик команданта Драгиша Јовановић

Кекерез, земљорадник и члан КПЈ из Велеречи, заменик — помоћник комесара Бранко Миљевић Чорокало, радник и члан КПЈ из Санског Моста, претходно борац Друге пролетерске бригаде, санитарски референт Јелица Марковић, ученица и члан КПЈ из Мајдана, а интendanт Милојко Трнавац, земљорадник и члан КПЈ из Бершића.

Љубићка чета: командир Радован Ћусловић, земљорадник из Прислонице, комесар Милинко Ђоковић, земљорадник и члан КПЈ из Станчића.

Таковска чета: командир Никола Ђуровић, земљорадник из Ручића, а (нешто касније) комесар Владимир Рисимовић, ђак и члан КПЈ из Чачка.

Пожешка чета: командир Томо Вуковић, земљорадник и члан КПЈ из Дружетића, а комесар Милић Бугарчић, студент и члан КПЈ из Гуче.

Крајем октобра Чачански одред је нарастао на око 600 бораца, и поред тога што су његови припадници улазили и у регуларне јединице НОВЈ. Тада је донесена одлука да се образују два батаљона овог одреда: Љубићки и Таковски.

Први (Љубићки) батаљон одмах је формиран.

Штаб батаљона: командант Драгољуб Домановић Анинац, земљорадник и члан КПЈ из Соколића, политички комесар Живан Богичевић Жожа, земљорадник и члан КПЈ из Љубића, санитарски референт Јелена Ђорђевић, ученица учитељске школе из Чачка, а интendanт Љубиша Ћусловић, земљорадник из Прислонице.

Прва чета: командир Будимир Ћусловић, земљорадник из Прислонице, а политички комесар Станимир Пауновић, земљорадник и члан КПЈ из Доње Трепче.

Друга чета: командир Милош Мајсторовић, земљорадник из Вапе, а комесар Миломир Лазаревић, земљорадник и члан КПЈ из Доње Трепче.

Трећа чета: командир Љубиша Бугарчић, трговац из Београда (родом из Гуче), а политички комесар Гвозден Трипковић, радник и члан КПЈ из Атенице.

Таковски батаљон формиран је нешто касније — 7. новембра у Савинцу.

Штаб батаљона: командант Драгиша Јовановић Кекерез, земљорадник и члан КПЈ из Велеречи, заменик команданта Драган Ћировић, ђак — радник и члан КПЈ из Велеречи, политички комесар Драгослав Ивановић, ђак и члан КПЈ из Чачка, помоћник политичког комесара Живка Жижа Ђурић, домаћица и члан КПЈ из Невада, санитарски референт Милунка Пешовић, домаћица из Озрема, а интendanт Живота Грковић, земљорадник из Невада.

Прва чета: командир Никола Ђуровић, земљорадник из Ручића. (Чета у почетку није имала комесара).

Друга чета: командир Војимир Илић, ђак и члан КПЈ из Сврачковаца, а политички комесар Милан Тодоровић, земљорадник и члан КПЈ из Шилопаја.

Једно време у саставу овог батаљона била је и Пожешка чета: командир Томо Вуковић, земљорадник и члан КПЈ из Дружетића, а политички комесар Милић Бугарчић, студент и члан КПЈ из Гуче.

Она је потом отишла у пожешки крај, прерасла у батаљон и ушла у састав Ужичког одреда.

У наредном периоду вршене су бројне кадровске промене у командама батаљона и чета.<sup>340</sup>

## ТОК ВОЈНИХ ОПЕРАЦИЈА

У духу директиве Јосипа Броза Тита од 28. августа, Оперативна група дивизија је након ослобођења Горњег Милановца журила ка северу.

Пета крајишка НОУ дивизија порушила је пругу Горњи Милановац—Лајковац, разбила Први четнички равнгорски корпус и већ 17. септембра продужила ка Аранђеловцу.

Двадесетпрва српска НОУ дивизија је 17. септембра без борбе ослободила Рудник и заузела следећи борбени распоред:

— Друга пролетерска бригада на простору Грчко гробље,  
— Пета српска НОУ бригада у Мајдану,

— Четврта српска НОУ бригада у Љутовници у улози дивизијске резерве.

Уследила је, 18. септембра, смена између јединица 17. босанске НОУ дивизије, која је ослободила Горњи Милановац и добила задатак да крене ка Крагујевцу, и 21. српске НОУ дивизије. Истог дана, после подне, команда 15. мајевичке бригаде одржала је омладински збор у Горњем Милановцу, након кога је 26 омладинаца ступило у њене редове. У Брајићима и Љигу образоване су команде места и страже.

Јединице 21. српске НОУ дивизије заузеле су следећи борбени распоред:

— Друга пролетерска НОУ бригада у Горњем Милановцу,  
— Друга српска НОУ бригада у рејону села Враћевшнице,  
— Пета српска НОУ бригада на простору Стражари—Шаторња.

Да би се што рељефније приказало учешће Чачанског партизанског одреда у окршајима за коначно ослобођење чачанског краја ево неколико чињеница које илуструју пресек тадашње оружане борбе снага НОВЈ и дела јединица Црвене армије у овом делу Србије.

Борба за коначно ослобођење чачанског краја била је најнепосреднији део стратегијске операције снага НОВЈ и делова Црвене армије у периоду од октобра до новембра 1944. године.

Развој ситуације на совјетско-немачком, југословенском и другим савезничким ратиштима принудио је немачку Врховну команду да почетком септембра одобри повлачење Групи армија „Е“ из Грчке у Подунавље. Ова група армија се састојала из три армијска корпуса (22, 68. и 91), команде источног Јегеја и команде посаде Крита (и једна и друга у рангу команде котшуса), 35—40 самосталних батаљона и око 100 обалских батерија. Укупно: око 350.000 војника копнене војске, око 50.000 ваздухопловаца и 30.000—40.000 морнара. Под оперативну команду ове групе армија стављен је и 21. брдски армијски корпус у Албанији. У Србији се налазила немачка Армијска група „Фелбер“, са разноврсним и разнобојним квислиншким оружаним снагама.

Повлачење Групе армија „Е“ на север почело је крајем септембра. Међутим, услед ослобађања Врања, Лесковца, Ниша и Крушевца, а затим и Београда (20. октобра) и Крагујевца (21. октобра), непријатељ је морао да мења првобитну стратегијску замисао своје одступне операције. Уместо повлачења главних снага правцем Солун—Скопље—Ниш—Београд—Будимпешта, оријентисао се мање погодним стратегијским правцем Солун—Скопље—Косово поље—Краљево—Чачак—Ужице—Вишеград—Сарајево—долина Босне. Тридесетчетврти армијски корпус, ојачан борбеним групама „Харт“ и „Биргер Мајстер“, почео је у другој половини октобра да организује одбрану у тзв. „западноморавском полукругу“ у улози специфичне оперативно-стратегијске заштитнице с циљем да обезбеђује извлачење главнине Групе армија „Е“ долином Ибра и Западне Мораве. На тај начин, овај немачки корпус се крајем октобра нашао у следећем одбрамбеном оперативном распореду:

— на десном одсеку, који се протезао од села Ковача до села Милочаја: 13. и 14. СС ловачки пук 7. СС дивизије и борбена група „Биргер Мајстер“, 749. пешадијски пук 117. ловачке дивизије.

— на средњем одсеку, од Котленика до Чемернице: борбена група „Фишер“,

— на левом одсеку, од реке Чемернице до села Видове: 724. пешадијски пук, 654. артиљеријски пук, противтенковски дивизион, батаљон пољске жандармерије „Данилеј“, 100. тврђавски батаљон, батаљон морнара и чета тенкова, обједињена под командом штаба 104. ловачке дивизије.

Према овим непријатељевим снагама биле су распоређене јединице НОВЈ и Црвене армије: 23. српска НОУ дивизија на линији Видова—Пријевор—Вранићи; 51. пук 93. совјетске стрељачке дивизије према селу Прељини (остале снаге ове дивизије биле су у долини Љига и Колубаре); Друга пролетерска дивизија — источно од Краљева, на линији село Витановац—село Врба; совјетска 223. стрељачка дивизија (41. и 534. стрељачки пук) на Котленику и према Врби; совјетска артиљерија — у селу Вранеша. Штабови 14. корпуса НОВЈ и 68. стрељачког корпуса Црвене армије, који су командовали овим јединицама, налазили су се у Крагујевцу.

У оваквој општој војно-политичкој и стратегијско-оперативној ситуацији ангажовао се, у борбама за коначно ослобођење чачанског краја, и Чачански партизански одред.

У току октобра Први (Љубићи батаљон) Чачанског одреда нашао се у следећем борбеном поретку:

Прва чета на положају село Прељина—села Горња и Доња Треча—Зелена бара,

Друга чета у Прислоници (Живковића коса),

Трећа чета на положају Столице (планина Вујан).

Половином октобра, у време од одласка 21. српске (12. октобра) до доласка 23. српске НОУ дивизије по ослобођењу Бруса, Чачански одред је такорећи поднео читав терет борбе за одбрану и затварање правца Чачак—Брђанска клисура—Горњи Милановац. Љубићи батаљон је у више наврата сузбио покушаје Немаца да се кроз Брђанску клисуру и преко Вујна пробију до Горњег Милановца. Истовре-

мено, овај батаљон је уништавао четничке групе и појединце у таквовском срезу, а и Љубишком. Поред осталих, убијени су Десимир Марковић Ђедо, командант једне четничке бригаде која је разбијена, и Милош Гавриловић, командир једне четничке чете из Љубишког среза. Препаци на четнике извођени су муњевито. Прибегавано је и оригиналним решењима:

„Да би лакше хватали и уништавали четнике — издајнике, борци овог батаљона имали су на својим шајкачама и петокраке (на једној страни) и кокарде (на другој страни). Ради лакшег извршења задатка окретали су шајкаче по потреби.

Смелим и брзим препацима, упадањем иза линије фронта, Љубишки батаљон је нанео велике губитке Немцима, како у људству, тако и у материјалу. Они су, после тога, у немоћном бесу предузимали офанзиву која им није доносила успеха. На овим положајима посебно треба истаћи тешке борбе вођене на сектору Зелена бара—Трепча, затим на Вујну и у Прислоници, на месту званом Калеми...”<sup>341</sup>

Четници су потучени на више места — у Прислоници (више пута), Остри, Вујетинцима, Миоковцима, Милићевцима...

Крајем октобра, пошто су његове положаје поселе јединице НОВЈ и Црвене армије, Љубишки батаљон пребачен је на сектор планине Каблар, где је посео положај на линији Оровица—Папратиште—Средња Добриња. У њега је тада ступило око 40 бораца, углавном интелектуалаца, који су стигли из логора у Смедеревској Паланци. Овде, нарочито на Оровици, вођене су жестоке борбе. Та стратегијска тачка, која доминира околином, само у току једног новембарског дана три пута је прелазила из руку у руке. На овом положају погинуло је око 100 немачких војника, док је чачански одред имао 10 погинулих и више рањених. Утврђено је да су овде погинули: Милан Р. Марковић из Доње Горевнице, Димитар Карапавловић из Доње Тречке, Радомир Затежић из Љубића, Светолик Божовић и Миленко Радовановић из Прељине, Обрад Обрадовић из Коштунића, Милорад Цвијовић из Чачка и неки други.

Први (Љубишки) батаљон Чачанског одреда остао је на овом сектору све до ослобођења Чачка. Имао је и своју културну екипу, која је припремала и давала приредбе за борце и становнике околних села.

После формирања, Други (Таковски) батаљон Чачанског одреда пошао је на извршавање задатака које је Чачански одред добио заповешћу 23. српске НОУ дивизије од 3. новембра:

„С обзиром да се наша дивизија налази на сектору Чачка и врши операције на том подручју, то ће Ваш одред, све док се дивизија налази на овом сектору, подпадати у војничком (оперативном) погледу, директно под команду штаба дивизије. Један Ваш батаљон задржите и даље на сектору Теочин—Брајићи—Брђани—Бранетићи. Тај батаљон, односно том батаљону поставите задатак чишћење терена на том простору према Равној Гори од четничких група и групица.

Један батаљон смо привремено ставили под команду штаба наше 14. бригаде, тако ће док се налази под њиховом командом, од њих добити наређења у оперативном смислу.

Ваш штаб нека се и даље налази у Горњем Милановцу, с тим да се стално код батаљона налази по један члан штаба одреда, који ће контролисати рад батаљона. То је нарочито важно за батаљон на сектору Теочина. Иначе, остале делове штаба држите у Горњем Милановцу.

Поред чишћења терена од четничких група и хватања издајника и петоколониша, на Вашем сектору је Ваш најважнији задатак вршење мобилизације за нашу војску. Мобилизацију вршите на целом подручју Вашег одреда, помоћу мобилизацијских патрола, а у сарадњи са политичким властима, тј. народноослободилачким одборима. При вршењу мобилизације не дозвољавају сеникакве протекције и поступајте објективно и најсавесније, имајући у виду у првом реду интерес наше борбе. Уколико наиђете на извесно неразумевање у том погледу код политичких власти, гледајте да то заједнички изгладите и нас известите.

Све мобилисане шаљите у команду Чачанског подручја, где ће бити зборно место мобилисаних за нашу дивизију, одатле ће их команда подручја упућивати нама.

Обратите пажњу на четничке тројке које треба на сваки начин похватати и немилосрдно уништити. Развите јаку мрежу обавештајне службе на сектору Вашег одреда и за то користите људе наклоњене нама и наше симпатизере. Једино на тај начин, ослањајући се на народне масе, можемо открити све злочинце, похватати их и поставити пред Народно суд.

Одржавајте везу сваког дана са нашим штабом путем курира које опремите са превозним средствима за пребацивање: коњем, бициклом или колима ...<sup>342</sup>

Јединице Чачанског одреда управо су извршавале задатке из ове заповести и, наравно, учествовале у борбама против Немаца.

Други (Таковски) батаљон Чачанског одреда, после борбе против четника, 8. новембра, где је убијено три и рањено седам четника, пребачен је на сектор планине Каблар, где је држао вис Вјетрина и садејствовао Првом (Љубићком) батаљону Чачанског одреда. Овде су се његови борци упознали са током операција, првих дана новембра, у рејону села Видове, око железничког тунела, у којима је Прва југословенска бригада (образована у СССР-у) имала 135 погинулих, 342 рањена и 88 несталих војника и официра. Изгубила је: 290 пушака, 98 аутомата, 37 пушкомитраљеза, 16 митраљеза, 13 бацача, девет противтенковских пушака, један топ и девет сигналних пиштоља.<sup>348</sup>

После 15. новембра Чачански одред је, дакле, добио изузетно значајан задатак у оквиру оперативног распореда снага НОВЈ у долини Западне Мораве између Краљева и Ужица. Масив Каבלара, на коме је имао окршаје против Немаца, са не малим губицима, окупатори су упорно бранили. На том сектору у борбама је учествовало и једно одељење Црвене армије из састава 93. совјетске стрељачке дивизије, на челу са командиром Николајевим. Таковском батаљону су била придодата и два брдска топа Црвене армије. У времену између 10. и 20. новембра овај батаљон је у два наврата учествовао у борбама против Немаца приликом напада на јако утврђени Видовски тунел. Једно његово одељење ухватило је два Немца, који су упућени у штаб Чачанског одреда у Горњем Милановцу. У овим борбама Таковски и Љубићки батаљон претрпели су губитке. Погинули су: Љубисав Ивановић из Доње Горевнице, Благомир Трипковић из Доње Трпче, Бранко Васовић из Прислоннице, Миодраг Глишић и Александар Тешић из Брђана, Пантелија Сретеновић из Угриноваца...

Тада и у наредних десетак дана велике губитке претрпеле су јединице Црвене армије, посебно на Видовском тунелу и у Рошцима.

Крајем новембра, пошто је кратко држао положај и код Косје-



рића, Чачански одред је пребачен у Горњи Милановац. Овде је одржан састанак штаба одреда са штабовима батаљона и сачињен план операција у борбама за ослобођење Чачка.

Чачански одред је одмах пребачен на сектор Прељина—Коњевићи, где је, заједно са јединицама НОВЈ и 93. совјетске стрељачке дивизије, водио борбе против Немаца и четника.

## ОДНОСИ СА ЧЕТНИЦИМА

Од октобра односи с четницима добијају нове димензије. Све ово има своју предисторију.

Четири дана пошто су јединице 17. НОУ дивизије НОВЈ ослободиле Горњи Милановац, 21. септембра, у силовитом надирању од Чачка овај град заузимају делови 7. немачке СС и „Принц Еуген” дивизије да би се пробиле према Руднику и Крагујевцу. Сутрадан 22. септембра три батаљона Друге пролетерске бригаде 21. НОУ дивизије поново су ослободили Горњи Милановац да би у њега 25. септембра поново продрли Немци.

Ипак, у ноћи између 27. и 28. септембра град је коначно ослобођен.

У таковски крај стигле су и јединице Црвене армије. Са Рудника 14. октобра у Горњи Милановац је дошла група официра, представника штаба 93. стрељачке дивизије Црвене армије. Сутрадан су у овај град ушле и њихове јединице, које је народ одушевљено дочекао. Али, њихови штабови су одмах успоставили контакте са четничким командама, не обавештавајући о томе ОК КПЈ за Чачак и штаб Чачанског одреда. Када се за ово сазнало, Милош Минић, секретар ОК КПЈ, у дугом разговору упознаје совјетског пуковника Белова аргументовано са стварном војно-политичком ситуацијом на простору Краљево—Чачак—Пожега и шире. Објаснио је да су четници сарадници окупатора, па их народ, због издаје и злочина, презире и захтева да одговарају за своја недела. Белов је прихватио Минићеве аргументе, али је нагласио да има наређење од своје највише команде да у борбу против Немаца укључи све снаге у Југославији. Напоменуо је да је он војник и да не може другачије да поступа док му се не нареди.

У Горњем Милановцу се у једном моменту нашла група наоружаних четника. Обавештен о томе, Милош Минић је пренео команданту Чачанског одреда Адаму Бабићу—Живковићу наредбу да се четници разоружају. Акцији партизанских бораца супротставили су се припадници 226. пука Црвене армије.

Овакав став Руса приморао је Минића да затражи интервенцију Врховног штаба НОПОЈ. У телефонском разговору њему је Александар Ранковић пренео да је став ОК КПЈ за Чачак и штаба Чачанског одреда према четницима исправан.

Јединице Црвене армије су и даље настојале да сарађују с четницима. Тек нешто касније, када су црвеноармејци нашли међу документима код једног погинулог четника шему распореда руских јединица, ватрених положаја њихове артиљерије и распореда снага

Прве југословенске бригаде, које су Немци засипали прецизном и убитачном ватром наносећи им велике губитке, штабови јединица Црвене армије стекли су убедљив доказ о четничкој оружаном и војно-обавештајној сарадњи са немачким окупатором.

Милош Минић је имао још један састанак са Беловом. Упознао га је са ставовима Врховног штаба НОВ и ПОЈ и пренео му да је постигнут споразум са маршалом Толбухином, командантом Трећег украјинског фронта Црвене армије, да се четници третирају као сарадници окупатора.

Већ 18. октобра на преговоре с четницима у Брђанима ишли су пуковник Белов у име Црвене армије и Раде Кушић у име партизана. Пратила их је једна црвеноармејка. Четнике је заступао Предраг Раковић, командант Другог равнорског корпуса. Раковић је одмах рекао да је спреман да заједно са јединицама Црвене армије учествује у борбама против Немаца, али је захтевао потпуну самосталност у вођењу операција, доношењу одлука и командовању. Кушић је интервенисао истичући да се четници не могу прихватити као савезници. Белов је инсистирао да се, и поред свега, четници укључе у борбу против окупатора.

Преговори су завршени без резултата. Вођени су у време када су јединице НОВЈ, Црвене армије и Чачанског НОП одреда имале жестоке окршаје са Немцима на Вујну, у Горњој Трпчи, Остри, Прељини, Коњевићима, Љубићу, Бресници, Мојсићу, Мрчајевцима, Миљевићима, Видови...

Већ потпуно политички и војнички разбијени, четници су покушали да мењају тактику. Четницима је пред крај октобра стигло наређење да избегавају сукобе с Црвеном армијом, да партизани пред Русима не називају комунистима, да се ошишају и обрију. Међутим, све је било касно. Њихове намере су откривене, па је начелник штаба 93. стрељачке дивизије Црвене армије, заједно са начелником штаба Прве југословенске бригаде Марком Месићем, упутио ултиматум Раковићевом заменику да њихове јединице одмах положи оружје или да се ставе под команду Јосипа Броза Тита. Раковић се упињао да извуче што је више могуће из разговора и одређених договора са Русима. Позивао се на споразум од 18. октобра. О свему је известио и Дражу Михаиловића.

Обратио се, 15. новембра, и писмом Русима у Горњем Милановцу:

„На основу споразума који сам потписао са потпуковником Гадељишином 18 октобра ове године, и на основу усменог обећања и уверавања која сам добио од потпуковника Белова и потпуковника Гадељишина 20 октобра, ја се нисам могао надати да се на тај начин може поступати са мојим корпусом...“<sup>343</sup>

Мислио је, наравно, на већ поменути ултиматум — да четници положи оружје.

Четници су и даље нападали јединице НОВЈ и Чачански одред. Међутим, Раковић је схватио да се његов корпус налази пред уништењем, па се одлучио на очајнички корак — преговоре са партизанима. Он се 28. новембра обратио штабу Чачанског одреда и предложио преговоре. Предлог је прихваћен. Преговори су вођени у

Савића кафани у Врђанима. Четничку делегацију предводио је лично Раковић. У партизанској су били: Глигорије Глиго Мандић, Раде Кушић, Бранко Миљевић Чорокало, Драгиша Јовановић Кекерез, Драгослав Ивановић и Драган Ћировић. Партизански захтеви били су јасни и неумољиви: четници се морају предати, они који желе — могу да остану у јединицама НОВЈ, а други — нека иду кућама. За командно особље је речено да се такође мора предати, биће под присмотром до краја рата, а онда ће му се судити. Делегација Предрага Раковића пристала је на све услове, изузев последњег, за који је истакла да ће размислити и јавити. Све у свему, од споразума није било ништа.<sup>344</sup>

Тих дана су јединице Таковског батаљона Чачанског одреда разбиле четничку бригаду у Милићевцима, чиме се Раковићев корпус распао. Месец дана касније (25. децембра) убијен је и овај четнички командант, издајник и ратни злочинац. Ради историјске истине ваљало је изнети и ове епизоде, које су се догађале у току вишенедељне херојске борбе снага НОВ и ПОЈ и дела снага савезничке Црвене армије за коначно ослобођење чачанског краја.

## СНАЖНА ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ

У то време нормално су, на ослобођеној територији, функционисала руководства КПЈ и СКОЈ-а, Команда подручја, Привремени окружни народноослободилачки одбор и срески народноослободилачки одбори за срезове таковски и љубићки.

Пошто је Милош Минић отишао на нову дужност у ослобођеном Београду, привремено је на челу Окружног комитета КПЈ био његов организациони секретар Радисав Недељковић, а чланови: Раденко Броћић, Драгољуб Рабреновић и Милисав Ђурић Павле. Ускоро је дужност секретара ОК КПЈ примила Милка Минић.

Срески комитет КПЈ за срез таковски сачињавали су: Вељко Бркић Миша (секретар), Костадин Лукић, Љубиша Старчевић и Аца Симић, а Срески комитет КПЈ, односно повереништво за срез љубићки: Младен Бојовић (секретар), Милован Марковић, Неранца Петровић и Предраг Драган Миљковић. Пошто се Владимир Јањић налазио у Београду, у срезу трнавском деловало је партијско повереништво: Радоје Радојевић (секретар) и Здравко Јаковљевић.

У Окружном комитету СКОЈ-а били су: Драгољуб Рабреновић (секретар), Милисав Ђурић Павле, Милан Гледић и Милена Петровић.

Партијске ћелије и активи деловали су у Команди места у Горњем Милановцу, Команди места у Теочину, градска у Горњем Милановцу, затим у Велеречи, Горњим Бранетићима, Прислоници и Команди места у Брђанима. У Чачанском одреду било је осам партијских ћелија са 26 чланова. У таковском и љубићком срезу била су 82 члана КПЈ, уз 18 кандидата.<sup>345</sup>

Вршилац дужности комесара Команде подручја био је Раде Кушић, заменици команданта Живорад Ћосић и Душан Царевић, а интендант Миломир Василић.

Деловао је и Привремени окружни народноослободилачки одбор, на чијем челу је био председник Саво Протић, свештеник из

Бољковаца (родом из Гуче), а секретар Раденко Броћић, ђак и борац Друге пролетерске бригаде из Гуче.

Све снаге биле су ангажоване на успостављању народне власти, мобилисању нових бораца за јединице, формирању антифашистичких организаца, сакупљању хране, одеће и обуће за потребе бораца на фронту.

Како се радило, види се, примера ради, из извештаја Среског комитета КПЈ за срез љубићки:

#### „ОКТОБАР

15. 10. 1944. год. формирано је среско повереништво КПЈ за срез Љубићки. Повереништво су сачињавали: 1) Бојовић Младен, 2) Марковић Милован, 3) Петровић Неранца, 4) Миљковић Предраг.

Рад партије био је ограничен само на село Прислоницу и један део села Брђана пошто се у осталом делу среза налазила окупаторска војска. Чланови овог поверенства кретали су се заједно са Ч(ачанским) П(артизанским) Одредом упадајући у села и изводећи бивше партизанае, тиме јачајући одред.

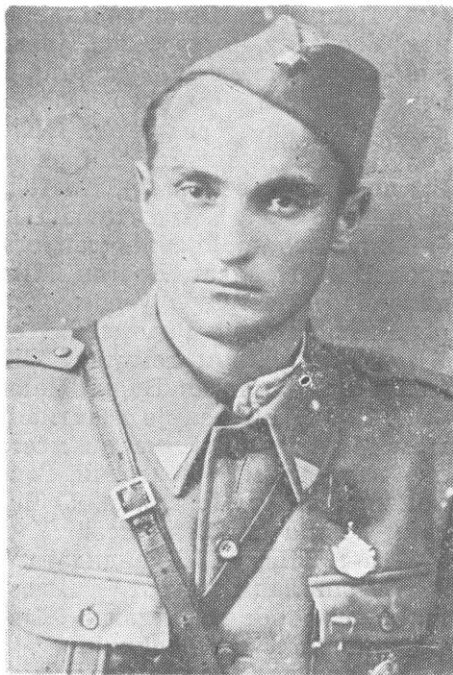
Поред овог формиран је актив Партије у селу Прислоници од једног члана КПЈ и 4 активисте. Такође је формирана П(артијска) јединица у Ком(анди) места Брђани од 3 члана Партије.

Укупан број чланова Партије износио је на дан 1. новембра 8 чланова и 4 активисте.

Теориски и радни састанци одржавани су редовно.



Адам Бабић—Живковић



Душан Царевић

Током овог месеца слободна територија нашег среза проширила се још на 5 села.

Формирани су нови активи у селима: 1) Прељина, 2) Д. Треча, 3) Остра; Партиски актив у Прислоници претворен је у П(артијску) јединицу.

Формирано је среско руководство СКОЈ-а.

Укупан број чланова износио је на дан 1. децембра: 21 члан, 4 кандидата и 10 активиста. Они су били распоређени у 2 П(артијске) јединице, 3 П(артијска) актива, а поред руководства КПЈ и СКОЈ-а било је неколико чланова нераспоредених по јединицама.

Ми смо зачланили 10 другова-ица, а са стране су дошли 3 друга.

Радни и теориски састанци одржавани су редовно.

У овом месецу читав срез био је поприште борби што нам је омогућило да на слободном тлу упознамо многе људе и њихово залагање за помоћ нашој војсци. Ово нам је доцније много користило у партиском раду...<sup>34в</sup>

Све снаге, дакле, заједно са јединицама НОВЈ и Дрвене армије, биле су мобилисане у борби за коначно ослобођење Чачка и чачанског краја. Са њима, наравно, и Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“...

#### ЧАЧАНСКИ ОДРЕД КАО БАТАЉОН КНОЈ-а

Чачански одред снажно је нарастао.

У њему су већ извршене извесне кадровске промене. Командант је и даље био Адам Бабић—Живковић, док је за политичког комесара дошао Млађен Богићевић. Скојевски руководилац био је Драгољуб Рабреновић из Чачка, борац Друге пролетерске бригаде.

Последњих дана новембра и првих дана децембра жестоки окршаји трајали су у долини Западне Мораве.

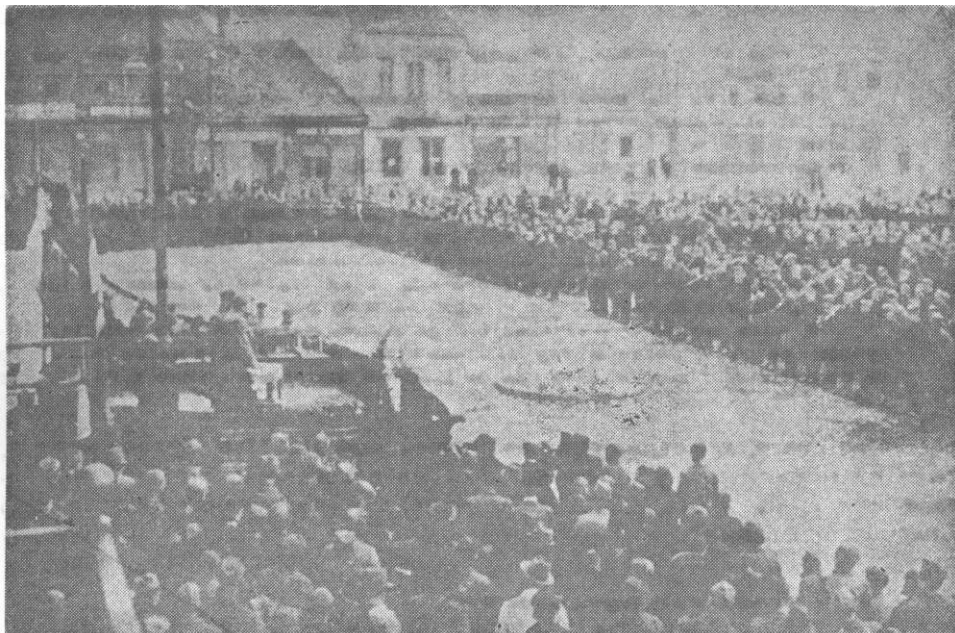
Окупатор се жилаво бранио. Међутим, није могао да се одржи у Чачку, у који су у ноћи између 2. и 3. децембра 1944. године у силовитом јуришу ушле јединице Треће и Шесте бригаде Друге пролетерске дивизије, под командом пуковника Средоја Урошевића (устаничке 1941. године — командант Љубићког батаљона Чачанског одреда) и политичког комесара потпуковника Милинка Ђуровића, заједно са Чачанским одредом. Непосредно пред одступање, Немци су порушили железнички и путнички мост преко Западне Мораве, али ни ово није могло да помути радост ослободилаца и народа.

Подручје око Горњег Милановца било је раније ослобођено.

У Драгачеву су, све до 11. децембра, на крстачким положајима вођене жестоке борбе између јединица 25. српске НОУ дивизије, којом су командовали мајор Урош Кукољ и политички комесар потпуковник Милојица Пантелић (устаничке 1941. године — скојевски руководилац Драгачевског батаљона Чачанског одреда). Садејствовао је и део снага Друге пролетерске дивизије...

Гуча је ослобођена 3. децембра.

У Чачку је одржана смотра јединица које су учествовале у борбама за његово ослобођење. Смотру је извршио Средоје Урошевић, командант Друге пролетерске дивизије. На Великој пијаци (данашњи Трг устанка) организован је, 3. децембра, велики народни митинг, на



**Смотра јединица у ослобођеном Чачку 3. децембра 1944. године**

коме су говорили: Милка Минић, секретар Окружног комитета КПЈ, Средоје Урошевић и Милојица Пантелић..

Тада су на читавој територији чачанског округа деловали народноослободилачки одбори, партијска и скојевска руководства и организације.

У Чачак је 5. децембра стигло наређење Главног штаба НОВЈ за Србију да се расформира Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“, а од његових бораца образује батаљон Корпуса народне одбране (КНОЈ-а). Наредба је одмах спроведена. Новоформирани батаљон је добио нове задатке: стварање услова за нормално функционисање народне власти и обрачун са последњим остацима снага квислинга и контрареволуције. Нови млади борци мобилисани су у јединице НОВЈ да би учествовали у завршним операцијама за коначно ослобођење Југославије, које су трајале до 15. маја 1945. године.

## **УЛОГА ЧАЧАНСКОГ НОП ОДРЕДА „ДР ДРАГИША МИШОВИЋ“ У НОР-у И РЕВОЛУЦИЈИ ОД 1941. ДО 1944. ГОДИНЕ**

Чачански народноослободилачки партизански одред „Др Драгиша Мишовић“ имао је истакнуто и специфично место у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији народа и народности Југославије од 1941. до 1945. године. Он је један од партизанских одреда који се, на основу одлуке Политбироа ЦК КПЈ о оружаном устанку против фашистичких освајача и разнобојних издајника, нај-